

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt: 6. No. 19. 1942

HEKİM HACI PAŞAYI TALEBESİNDEN SİNAN PAŞANIN METHETMESİ

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

İstanbul kütüphanelerinde çok değerli Türk Müelliflerinin el yazisiyle ve istinsah edilmiş müteaddid eserleri mevcuttur. Bu eserlerde bazan müellifleri hakkında mühim ve tercemei hal kitaplarına geçmemiş malûmata müsadif oluyoruz. Bunlar ancak bu eserlerin yalnız mazruflarile değil zarflerile yani muhteviyatından haric notlar tetkik olundukça meydana çıkıyor.

Anadolumuzun İbni Sina'sı denmeğe seza olan, Mısırdaki tıp ve ilim tahsilinden sonra Aydın oğlu Mehmed beyin daveti üzerine Birgi'ye gelen Konyalı Hacı Paşa (Hızır bin Ali) nin İstanbul kütüphanelerinde tamamen telif mahiyetinde Arabca bir çok eserleri vardır, ve bunların el yazisiyle nüshaları az değildir. Nitekim Topkapı sarayında Ahmed III kütüphanesinde 2070 Numarada Kitabüşşifa (شفاء الالام و دواء الالام) eseri Hacı paşamızın el yazisiyle olan nüshadır. İşte bu nüsha vefat tarihi olan 820 (1417) senesinden Saraya intikal edinceye kadar bir çok ellerde dolaşmıştır. Muhakkak ki hayatından beri gelen en eski nüshalardandır. İşte bu nüshanın başındaki boş sahifede talebesinden olduğu yazılan Sinan paşanın Hacı paşaya 3 beyitli bir methiyesi vardır. (şekil-1) Bunun başı veya sonu varını bilmiyoruz. Bu güne kadar başka bir sureti elimize geçmedi.

Tercemesini üsdadımız Profesör Şerefeddin Yaltkayadan reca ettik, bize bu suretle mealen terceme ettiler :

— Şifa kitabı ariflerin göğsünün şifasıdır (1):

Ondan fazilet erbabının mahrum kalması bir bedbahtlıktır.

[1] Mısra'daki (لصدور) kelimesi (لصدر) olursa vezin dürüst olur.
(Mütercim notu)

ŞARKTA TIBBÎ ÂLETLER TARİHİ ÜZERİNE

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER.

İslâm âlemi ve bunun sağ kolu ve en esaslı uzvu mesabesinde olan Türk âleminde tıbbın terakkisi en eski Yunan klâsiklerinin Arabçaya tercemesile başlar. Lâkin Arabların da ve gerek Türklerin, İranlıların ve sair şark milletlerinin yaşadıkları geniş sahada da bazıları asırlarca ileriye giden tıbbî bilgileri vardı ve bu bilgilerini gösterecek eserlerin eskiden az olmaması icab eder. İşte bu kaynaklar veya doğrudan Yunanca metinlerinden yahud Süryanice tercemelerinden Arab diline nakledilen tıbbî eserler Şarkta yeni doğan telif devrinin ana kaynaklarından olmuştur.

Tıb bu suretle İslâm ve Türk âleminde mühim inkişafalara bais olur. Hippocrate'dan evvelki devreye aid, eski milliyetlerin de esaslı tababetleri vardır. Hippocrate külliyyatında bu cihetlere temas edilir. Eski milletlerin tababetde kullandıkları bir çok aletler vardır. Bunlar Yunanlılar zamanında inkişaf etmiştir. Yapılan bir çok hafriyatda tıbbî aletlerden şayanı dikkat ve bazan hayret ettiğimiz şekiller çıkıyor. Pek eskilerinin de eski Mısırlılarda olduğu gibi taşa mahkûk örneklerini buluyoruz.

Lâkin biz bu âletlerden ilham alınarak veya tekemmül ettirilerek yapılmış tıbbî aletlerin resimlerini eski telifatda pek az bulabiliyoruz. Bunlar telif devrinde de Arabca eserlerde yer almağa başlamıştır. Aletler hakkında şüphesiz bir çok tarifler vardır. Fakat bunlar resimleri kadar faydeli değildir. O âletleri kullananlar bu tariflerden belki müstefid olurlardı. Fakat umumî tıb tarihi resimlerle daha çok alâkadardır.

Eski Mısırdaki Mısırlıların sünneti meselesi hepüz halledilmiş değildir. Zira orada uzvu tezkire tapınılan bir dinde merasime hazırlanma safhasını gösteren ve eski bir harabedeki resimler Mısırdaki sünnet tarihini canlandıracak bir vesika addediliyor. Fakat sünnetde müsta'mel bu âletleri bilmiyoruz. Nitekim Paul d'Egine (Eginalı Folus) un Cerrahiye dair eserinde bilâhare resmolunarak âletlerin de görüldüğü bazı resimler vardır. Hatta XI inci asırdaki

(التصريف) namındaki meşhur eserinin 28-29 ve 30-uncu bablarında cerrahi bahisleri, keylerle tedavi, cerrahii sagir ve Ortopedi mesailini bir çok fasıllarda yazan İspanyada Kurtuba civarında Zehra kasabasında doğmuş olan Ebulkasım'üz-zehravî (Abulkasis) nin bugün elimize geçen nüshalarında izahları ve tanılması resim tekniği hasebile güç olan bir çok tıbbî ve cerrahî âletlere rast geliyoruz. İlk defa sünnet hakkında bu eserde bir bahse ve âletlerine tesadüf etmekteyiz. İşte bunu esas tutarak 4 asır sonra Amasyalı ve orada İlhanilerden Olcayto Mehmedin karısı İlduş Hatunun kölesi Anber bin Abdullahın yaptığı hastanede 14 sene hekimliği olan Şerefeddin bin Ali Sabuncuoğlu adapte olarak lâkin telif mahiyetinde bizde ilk cerrahî kitabı olan (Kitabül'cerahiyet-ülhaniye) yi 870 (1465) tarihinde yazmış ve bunu ilme müştak olan Fatih'e ithaf etmiştir. Bunda islâm âleminde meşhur olan tıbbî ve cerrahî âletleri esaslı bir surette ta'dil etmiştir. Fakat eskidenberi el de tıbbî ve cerrahî müdahalelerde en mühim bir âlet olarak kabul ve tavsif edilmişse de yine bu elle işliyecek aletlerin, bakır, demir, gümüş ve hatta altından imali sebeblerile esaslar tarif edilmiş ve el ile kullanılacak âletlere ehemmiyet verilmiştir.

Eski milletlerin cerrahî ve tıbbî âletlerinden örnekler asarı atika müzelerinde oldukça varsa da İslâm ve Türk âleminin muhtelif asırlarda âletlerini ve bunların tekâmül safahatını gösterecek numuneler pek azdır.

Endülüs islâmlarına aid bazı numuneler Londrada Welcome tıp tarihi müzesinde mahfuzdur. Bizim asarı atika müzelerinde bunlardan pek az vardır. İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü müzesinde Milâdın dördüncü asrına aid bir kaç tıbbî alet mevcuddur.

Tabib Şerefeddin'in Cerrahiye kitabını daha mükemmelleştiren ve onu bu cihetle bir telif mahiyetinde göstermeğe kâfi gelen yalnız kullanılan âletlerin resimleri değil, bilhassa bir çok ameliyelerin nasıl yapıldığını gösteren resimli levhalarıdır. Daha sonra el yazması tıp kitaplarımızda tıbbî ve cerrahî âletlere aid resimler yok denecek kadar azdır.

XV inci asır başında tabib Mü'min bin Mukbil Sinobî 841 (1437) de yazdığı خزائن السرور و مفتاح النور eserinde göz ameliyelerinin bunlarla yapılması tavsiye edilen bazı âletler vardır. Yine bu müellifin ذخيرة مراديه namındaki büyük tıbbî eserinde de âletlere aid

resimler görülür. Hekim Şerefeddin Sabuncu oğlu'nun bu eserden vücutta getirdiği eserleri terceme ve telif ederken müstefid olduğu kanaatindeyiz. Zira bir çok yerlerde aynı istilâhları ve aynı tasnif tarzını buluyoruz.

Yine Fatih zamanında meşhur olan hekim Altıncı zadenin ihtibasını bekle karşı bir sonda yaptığını öğreniyoruz. Hassaten mesane üzerine mühim bir eser yazan hekim Ahi Çelebinin keza bir şıngasını istinsah edilmiş bir nüshasında buluyoruz.

İstanbulun fethinden sonra garble temasa geçen Türk hekimleri garb tababetinden müstefid olmuşlardır. XVI ve XVII ve XVIII inci asırlarda tetif ve tercemelerimiz bize bunu gösterir.

Türkler bu asırlarda simya ve kimya ile de meşgul olmuşlardır. Paraselsin eseri evvelâ Arapçaya ve sonra Türkçeye çevrilmiş ve bunlardan bir kaç simya ve kimyaya müteallik âletlerle de süslenmiştir. Tıb Tarihi Enstitüsünde bunun bir nüshası vardır. Bursalı denem Ömer Şifai tarafından terceme edilen bu eser kimya âletleri noktasından mühimdir.

Eski tababetde kullanılıp da böyle eserlere geçmemiş bir çok âletler vardır. Bunu yalnız eserlerdeki âletlere münhasır addetmek doğru değildir. Âletlerin tasnifine ve resmine de şarkda ehemmiyet verilmiştir.

Bu âletler bugün mevcudmu? Makas muhakkak ki her asırda şekli ne kadar değişirse değişsin yine makasdır. Bıçak, iğne kaskaç ve pensler de böyledir. Yalnız bunlar muhtelif şekil ve büyüklüklerde şimdi ta'kime mukavemet edecek ve paslanmıyacak halde yapılmışlardır. Eski âletlerin esasları bugün yine bakidir. Yeni âletler eski âletlerin tekemmül etmiş şeklidir. Yeniden icad edilmiş bir çok âletler de şüphesiz mühim bir yekûna balığı olur.

Şarkda bu âletleri sınıflara ayırarak tetkik etmek lâzımdır. Zira cerrahide kullanılan âletlerle göz, burun ve boğaz müdahale ve ameliyelerinde kullanılan âletler adet ve keyfiyet itibarile birbirlerinden çok farklıdır. Sünnetde kullanılan âletler şarkda çok büyük tahavvüller geçirmiştir. Bunun en iptidai şeklinden en mükemmeline kadar Op. Dr. Rıza Nur tarafından tertip edilen bir koleksiyonu halen Tıb Tarihi Enstitüsü müzesinde mahfuzdur. Şarkda hiç olmazsa sünnet için kullanılan âletlerin inkişafını gösterir esaslı bir koleksiyona sahip bulunuyoruz. Bu bize öğretiyor ki ihtiyaçlara ve kullananların tecrübelerine göre bu gibi âletler bir çok şekiller almış ve üzerlerinde işlenmiştir.

Bugünkü tıbbî ve cerrahî âletler yarınki âlet keşfiyatının esasını teşkil edeceği gibi bugünküler de mevki'lerini dünkülere medyundur.

Bu gibi âletlerin tarihte ne suretle kullandıklarını biliyoruz. Fakat ne suretle temizleniyordu onu bilmiyoruz. Her halde zamanlarında maruf temizleme usullerile su ve başka bir vasıta ile yıkayıp siliniyordu. Bu cihettendir ki âletlerin temizlemeğe tahammülü olacak derecede salabetli ve bilhassa madenden olmasına dikkat edilmiştir.

Tababetde âlete de ihtiyaç vardır. Yalnız el buna kâfi değildir. Hekimliğin haricinde de bir çok âletlere ihtiyacımız derkâr iken tababet âletsiz yapılamaz. İster kitaba geçsin ister geçmesin İslâm ve Türk dünyasında ta bidayetden beri bir çok tıbbî alet kullanılmışdır ve âletlere çok ehemmiyet verilmiştir.

Tıbbî âletleri zikrederken İslâm ve Türk dünyasında tıbbî mahiyette olmıyan ve hatta su ile müteharrik zatül'hareke âletler gibi bir çok âletler yapılmıştır. Bunların bir kısmı İbni Cezeri'nin Kitabül Hiyel'inde mevcuttur. Garbli bir âlim bunları yeniden yapıp işletmeğe muvaffak olmuştur. Bu da bize gösteriyor ki âlet icadına şarkda büyük ehemmiyetler verilmiştir.

Şarkda ince ve kaba el işlerinde kullanılan âletlerin haddü hesabı yokdur. Her asırda en ince işden en kabasına kadar yapılmıştır. Bunların kitab üzerinde bulunanlarından mahiyetlerini ve ne gibi mutena âletlerle yapılabileceğini anlıyoruz. Her şubede kullanılan âletlerin muhakkak bir tarihi vardır. Bu tarihi seyrinde büyük inkişaflar geçirmiş ve tekemmül etmiştir. Tıbbî ve cerrahî âletlerin tekâmülü tarihini yazmak için bu âletlerin kitablarda ve ellerde mahfuz örneklerini toplamak ve bunları devirlere ayırarak tesbit etmek için uğraşırken bazan biribirine çok yakın müşâbihetleri olan diğer âletleri de gözden kaçırmamalıdır.
